

אקדמיה

● ידיעון האקדמיה ללשון העברית מרחשוון תשפ"ד

האקדמיה משתתפת בצערן של המשפחות ששכלו את יקיריהן, מאחלת רפואה שלמה לפצועים ומייחלת לחזרתם של השבויים והחטופים בריאים ושלמים בגופם ובנפשם.

נחנך מרכז התרבות וההדרכה

פריטים מוזיאליים בעלי ערך היסטורי: רהיטים וחפצים מביתו של אליעזר בן-יהודה, ארון ספרים מימי ועד הלשון, הכרטסת של המילונאי אברהם אבן-שושן ועוד. למרכז הגיעו עד כה קבוצות תלמידים, משפחות, עובדי חברות וארגונים, גמלאים, סטודנטים, תיירים והיד עוד נטויה.

חילופי מנכ"ליות

טלי בן-יהודה, מנכ"לית האקדמיה, פרשה לגמלאות לאחר שבע עשרה שנות כהונה בתפקיד בסוף יולי 2023.

טלי בן-יהודה החלה את עבודתה באקדמיה בסוף שנות השמונים של המאה העשרים ומילאה כמה תפקידים. בשנותיה כמנכ"לית היא הובילה שינויים רבים במוסד, והביאה לפתיחתו לציבור בתקופת כהונתה שינתה האקדמיה את פניה והפכה לגוף מוכר ואהוד בחברה הישראלית ואף מחוצה לה. בן-יהודה אף פעלה למען עובדי האקדמיה, ובראש הישיגה בתחום זה ההסכם הקיבוצי שהביא להסדרת העבודה באקדמיה לאחר שנים רבות של עבודה ללא כל הסכם. עובדי האקדמיה, חברי האקדמיה ואוהבי האקדמיה מודים לטלי בן-יהודה על פועלה למען האקדמיה ועל השנים הרבות שנתנה את כל חילה למוסד בעבודה מסורה וללא לאות, בשמירה קפדנית על מנהל תקין, בצניעות ובפתיחות אנושית.

דורית לרר, סגנית המנכ"לית בשמונה השנים האחרונות, מונתה לתפקיד מנכ"לית האקדמיה. אנו מאחלים לה הצלחה רבה בהובלת האקדמיה ובקידומה במעלה המאה העשרים ואחת.

ממין וכהן במרכז החדש, ברקע ציורו של האומן אורן פישר. צילום: אפרת קופר

בינואר 2023 החל לפעול בבית האקדמיה ללשון העברית מרכז תרבות והדרכה חדשני וצבעוני המספר את סיפורה של השפה העברית. בכ' באלול תשפ"ג (6 בספטמבר 2023) נחנך המרכז החדש בטקס חגיגי בהשתתפות נציג משרד התרבות והספורט **ראובן חביב**. לטקס החנוכה קדם ביקור של מנכ"ל המשרד **כפיר כהן** במרכז. בטקס נשאו דברים נשיא האקדמיה פרופ' **אהרן ממן**, מנכ"לית האקדמיה הנכנסת **דורית לרר**, ראשת המרכז **יפעת זילברמן** וד"ר **אסף זלצר** מאוניברסיטת חיפה.

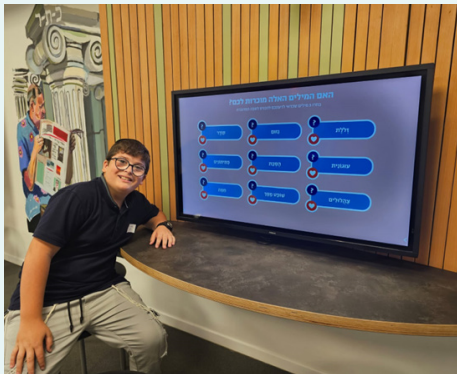
את הקמת המרכז הובילה במסירות ובתשומת לב לכל פרט ופרט יפעת זילברמן. היא עבדה בשיתוף פעולה פורה עם אומנים ומעצבים מן השורה הראשונה והם העניקו למרכז את האסתטיקה הייחודית לו בציורי הקיר, באיורים המגוונים ובעבודת החזוי (וידאו).

המרכז מזמן למבקרים בו מבט כולל על העברית – על תולדותיה ועל דרכי התפתחותה; הפעילות בו פותחת פתח להכרת התהליכים שעיצבו את העברית במהלך הדורות עד לימינו, להבנת מקומה של העברית בחיינו ולהיכרות עם עבודת האקדמיה. במרכז מוצגים

עוד בגיליון: פעילות האקדמיה ללשון העברית בזמן המלחמה • הפקיה מאת נטע דן • באים לידי ביטוי מאת תמר קציר • שיר חידה מימי הביניים שלא נודע עד כה מאת יעקב עציון • על שמו העברי של הטכניון מאת רות שטרן

עם פרוץ המלחמה נערכה האקדמיה ללשון העברית בהיערכות מיוחדת ומציעה שלל פעילויות לציבור המתעדכנות באתר האקדמיה.

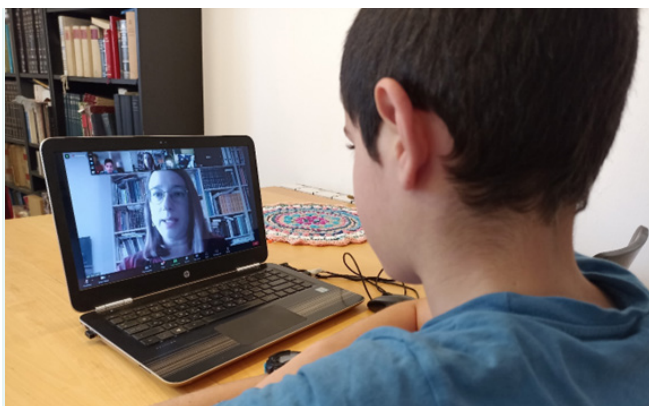
חוויה פעילה במרכז התרבות וההדרכה

משפחה מן הדרום בפעילות במרכז התרבות וההדרכה

מרכז התרבות וההדרכה של האקדמיה פותח את שעריו לקהל הרחב ומזמין את הציבור לפעילות ללא תשלום בבית האקדמיה ללשון העברית. למרכז כבר הגיעו משפחות ויחידים וביניהם מפונים מן הצפון ומן הדרום ומשפחות של מגויסים שהיו זקוקות לאוורור הפעילות במרכז עוסקת בסיפור התפתחותה המיוחד של השפה העברית למן ימי התנ"ך ועד לעברית של המאה ה-21.

מפגשים מקוונים לילדים

האקדמיה קיימה שלושה מפגשים מקוונים לילדים. במפגשים הוזמנו הילדים להעשיר את לשונם בכמה נושאים: "מדברים בשפת הגוף" – על נוכחות איברי הגוף בעברית, "עברית, תיזות ומה שביניהן" – הפתעות לשוניות מעולם החי ו"מה הביטוי?" – צירופים וביטויים המסתתרים בציורים ובחידות. את כל המפגשים הנחתה ד"ר תמר קציר.

ד"ר תמר קציר בהרצאה לילדים

תרומת משחקים למשפחות המפונים

עובדי האקדמיה ללשון העברית ביקרו במרכזי מפונים בירושלים ובמרכז הארץ ותרמו למשפחות המפונים משחקי רביעיית ומשחק הזיכרון של האקדמיה. שתי חברות – 'הדר תעשיות דפוס' ו'דיגיטל' – הדפיסו על חשבונן מאות יחידות של משחק הזיכרון והן חולקו למשפחות.

פעילויות להעשרת העברית

באתר האקדמיה וברשתות החברתיות מוצעות פעילויות מקוונות להעשרת העברית לילדים, לנוער ולכל המשפחה: משחקים, חידונים ודפי צביעה, מיזמי תוכן וסרטונים לצפייה מן המחשב ומן הנייד. באתר פורסמו שלושה חידונים חדשים: חידון מאתגר לבני נוער שמעשיר את אוצר המילים, חידון אוצר מילים לילדים וחידון הפכים לגיל הרך.

סדרת הרצאות לתלמידים

מערך ההשתלמויות מכין סדרת הרצאות במסגרת מיזם "מחוננים בלילה" של האגף למחוננים ומצטיינים של משרד החינוך המפגש הראשון עסק בנושא "צריכה ביקורתית של חדשות ומידע כתוב".

פעילות האקדמיה ללשון העברית במהלך המלחמה

מפגשים מקוונים למבוגרים

יהונתן שיוביץ ממדור שפת הסימנים

מאות כבר השתתפו בסדרת מפגשים מקוונים למבוגרים שקיימה האקדמיה ללשון העברית.

יהונתן שיוביץ ממדור שפת הסימנים הישראלית באקדמיה הנחה סדנה מקוונת שבה נחשפו המשתתפים לשפה זו, למבנה שלה ולייחודיות שלה, וגם למדו לסמן כמה סימנים בשפה זו. הסדנה ניתנה בשפת הסימנים, והמתורגמן **רפאל בוסידן** תרגם אותה לעברית.

במפגש "העברית של כולנו – שיחה על שפה מתחדשת" שוחחו **ורד ליון-ירושלמי**, יועצת התקשורת של האקדמיה, ו**רונית גדיש**, ראשת המזכירות המדעית, על שאלות כגון איך מחליטים על מילה חדשה בעברית, איך העברית מתאימה את עצמה לשינויים חברתיים ותרבותיים ואם יש מקום לעברית כשפה בעולם הגלובלי.

במפגש "להיכנס מתחת לאלונקה – שיחה על העברית הצה"לית" – שוחחו **ורד ליון-ירושלמי** ו**רוביק רוזנטל** על השפעת השפה הצבאית על העברית הכללית ועל הסלנג הצבאי. מפגשים נוספים ייערכו בהמשך.

בין הנצחה לניצחון

הנצחה היא פעולה הנעשית לשם שימור הזיכרון. המילה הנצחקה נוצרה בעת החדשה, והיא משמשת בלשונונו לפחות מתחילת המאה העשרים – כפי שעולה מעיתוני התקופה. בבסיסה של הנצחה עומדת המילה נצח: הקמת זיכרון נצחי ובר-קיימה לאדם או לדבר.

המילה נצח (גם בסגול: נצח) מקורה בתנ"ך, והיא רווחת בייחוד בצירוף לנצח שפירושו לעד, לעולם. משמעות מוכרת פחות של המילה עולה למשל מדברי דוד: "לָךְ ה' הַגְדָּלָה וְהַגְבוּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנְּצַח וְהַהוֹד" (דברי הימים א כט, יא). על פי המילים המקבילות מפרשים כאן את נצח במשמעות הוד ותפארת, ואחרים מפרשים – כוח, תוקף, קיום. שימוש דומה במילה נצח יש כנראה בדברי שמואל לשאול: "וְגַם נִצַּח יִשְׂרָאֵל לֹא יִשָּׁקֵר וְלֹא יִנָּחֵם, כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם" (שמואל א טו, כט). נצח ישראֵל הוא כינוי לה' ופירושו כנראה 'כוחו של ישראל' או 'תפארתו של ישראל'.

לנצח פירושו לערוך מלחמה וגם לגבור על האויב, ומכאן נצחון. הפועל נצח רגיל בלשונונו למן ספרות חז"ל, ונראה שהחל לשמש בה בעקבות שימוש זהה בארמית. יש הקושרים בין משמעויות אלו של הפועל נצח ובין המילה נצח על שתי משמעויותיה: זמן אין-סופי מזה, כוח ותוקף מזה. לפי הבנה זו המשמעות הבסיסית קשורה בקיום ממושך ומכאן גם יציבות, כוח והתגברות.

משמעות קרובה של הפועל נצח אפשר למצוא כבר בלשון המקראית המאוחרת. בספר מלכים נזכרים "שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרָדִים בָּעָם הַעֲשִׂים בְּמִלְאָכָה" (מלכים א ה, ל), ואילו בספר דברי הימים – המאוחר יותר – מסופר על "שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁשֵׁ מֵאוֹת מִנְּצָחִים לְהַעֲבִיד אֶת הָעָם" (דברי הימים ב ב, יז). בכמה פסוקים נוספים בדברי הימים ובעזרא לנצח פירושו לנהל ולפקח.

בפתיחתם של חמישים וחמישה מזמורי תהלים אנו מוצאים את המילה מנצח – כגון "לְמַנְצַח שִׁיר מִזְמוֹר", ומקובל לפרש שהכוונה למנגן או לראש המנגנים. מנצח התזמורת המודרני נוצר כנראה משילוב של המנצח הזה עם ניצוח במשמעות של ניהול ופיקוח, שהרי המנצח מפקח על כל הנגנים ומוביל את נגינתם.

כתבו תמר קציר ורונית גדיש; פורסם לראשונה באתר האקדמיה

האקדמיה ללשון העברית משתתפת באבלה הכבד של עובדת האקדמיה רחל רוזנברג על מות בנה ידידיה רזיאל שנפל בקרב גבורה להגנת קיבוצו כרם שלום. אנו שולחים תנחומים לכל המשפחה.

רס"ל (מיל') ידידיה רזיאל הי"ד
צילום: עוז אלנזוח

רס"ל (מיל') ידידיה רזיאל, בן 31 מכרם שלום, נהרג בבוקר שמחת תורה כשהגן עם חברי כיתת הכוננות ביישוב על משפחתו ועל חבריו. במותו הציל חיים של משפחה שלמה, ובזכות הלחימה העיקשת שלו ושל חברי כיתת הכוננות הצליחה כרם שלום להחזיק מעמד עד להגעת הצבא בשעות הצהריים. הוא הובא למנוחות בבית העלמין הצבאי בהר הרצל.

הַמְחִיָּה: הסכת על תחיית הדיבור העברי

נטע דן

עם אלון יששכר גיבשנו שישה נושאים בניסיון להציג תמונה לשונית והיסטורית רחבה ומעניינת ככל האפשר בציר זמן של שלושים שנה בלבד. ביקשנו לתאר בהסכת את העשורים המכוננים והדרמטיים, שבמהלכם הפכה העברית המדוברת מחלום של קומץ "משוגעים לדבר" לנושא העומד בלב הקונסנזוס ביישוב היהודי בארץ ישראל.

הפרק הראשון בהסכת מתאר את קורות חייו של **אליעזר בן־יהודה**, את משנתו הלאומית והלשונית ואת שלל האפיקים שבהם פעל למען החייאת הדיבור העברי והנחלתו; הפרק השני מתמקד במורים העבריים ובפעולותיהם הנמרצות למען הקמה של מערכת חינוך עברית חרף הקשיים שעמדו בדרכם; הפרק השלישי עוסק בגננות העבריות ובהקמה של מערכת חינוך עברית לגיל הרך; עניינו של הפרק הרביעי הוא מלחמת השפות ותרומתה לקביעת העברית כשפת היישוב היהודי בארץ ישראל; בפרק החמישי מתוארות הפעולות של חברי גדוד מגיני השפה למען הנחלת העברית במרחב הציבורי; הפרק השישי מציג את התרומה של **חיים נחמן ביאליק** לתחיית השפה הן כיוצר בשפה הן כנשיא ועד הלשון העברית.

הנחלת העברית במרחב הציבורי; הפרק השישי מציג את התרומה של **חיים נחמן ביאליק** לתחיית השפה הן כיוצר בשפה הן כנשיא ועד הלשון העברית.

באולפן ההקלטות

לאחר שהתסריטים נכתבו ונערכו נפגשנו באולפני "המזקקה" במרכז ירושלים כדי להקליט את הפרקים: יששכר מול המיקרופון ומאחוריו אנשי המזכירות המדעית, נכונים ליעץ בנושאי הגייה. סיפור התחייה של העברית, הצפון בדרך כלל בספרי המחקה, התעורר לחיים, והפך בכוח המילה המדוברת לזירה של יצרים, תקוות ומאבקים. העורך **אורי קדישאי** הוסיף צלילי רקע, המוזיקאי **זיו קרטגינר** יצר פתיח מוזיקלי מקורי ברוח ניגונים חסידיים,

מיקה הולצמן עיצבה את המעטפת הגרפית, ותחת ניהולה של המפיקה **ניבה יצחקי** היה ההסכת מוכן לפרסום.

המשך בעמוד 7

במלאת מאה שנים למות אליעזר בן־יהודה גמרנו אומר – עובדי המזכירות המדעית בשיתוף מדור קשרי קהל – ליצור הסכת שיספר את סיפור התחייה של הדיבור העברי מזוויות לשוניות והיסטוריות. בהמאי והתסריטאי **אלון יששכר** נבחר לכתבת הפרקים ולהגשתם, ועליי הוטלה משימת הכתיבה של התחקירים.

לגור בספרייה

הקפתי את עצמי בספרים ושקעתי בקריאה אינטנסיבית. בעזרתו של ד"ר **אריה אולמן** הוערמו על שולחני עשרות ספרים, מסמכים, קובצי מאמרים, גלויות, כרזות ותמונות. כדי לספוג את רוח התקופה פקדתי גם כמה ארכיונים: בארכיון הציוני המרכזי ובספרייה הלאומית עיינתי במסמכים בני מאה שנים ויותר ובארכיון של סינמטק ירושלים הצלחתי לחשוף סרט נדיר שבו תועד אליעזר בן־יהודה שבועות ספורים לפני מותו. האדם שעל אודותיו קראתי במקורות לאין ספור התנועע מול עיניי המשתאות בתנועות חדות ונמרצות.

האדם שעל אודותיו קראתי במקורות לאין ספור התנועע מול עיניי המשתאות בתנועות חדות ונמרצות

בהדרגה התוודעתי לאישי המפתח שהניעו את תהליך התחייה של הדיבור העברי על משפחותיהם ועל הרשתות החברתיות שרקמו. דמויות, שהיו לדידי סמל מרוחק, הלכו ולבשו צורה אנושית, עד כדי היכרות אינטימית עם אורחות חייהם וסגנון התבטאותם. חדות הגילוי, שכל חוקר מכיר את ייחודה הממכה, הובילה אותי מחיטוט בארגז מסמכים אחד למשנהו. עם ההתקדמות במחקר ובכתיבה יכולתי לשוות בנפשי בכוח הדמיון את ירושלים של סוף המאה התשע־עשרה ותחילת המאה העשרים על צלילי שווקיה, ריחות המאכלים המתבשלים בבתי תושביה ומגוון היהודים המהלכים ברחובותיה במלבושי התקופה.

בכתיבת התחקירים עמד לנגד עיניי הצורך לפשט עד כמה שניתן את התהליכים הלשוניים, הלאומיים והחברתיים המורכבים, בלי לחטוא לאמת ההיסטורית. השתדלתי לתבל את הכתיבה בציטוטים מסקרנים ומפתיעים, שיאפשרו למאזינים להתוודע ממקור ראשון לתקופת התחייה של הדיבור העברי.

מתחקיר לתסריט

תוך כדי העבודה על התחקיר קבענו את נושאי הפרקים. בעצה אחת

באים לידי ביטוי: הפינה שלנו ברדיו

תמר קציר

זוהר סדן ותמר קציר. צילום: ציפי בירב

מה הן "השעות הקטנות של הלילה" והאם יש שעות כאלה גם ביום? מה בין "נחת רוח" ל"נחת זרוע"? מהו הפה שבצירוף "מלא מפה לפה"? והאם "רוב רובו" לא אמור להיות פחות מסתם "רובו"?

"תפתיעי אותי!"

הפינות בנויות במתכונת של שיחה, והיה לנו חשוב לשמור בהן על זרימה טבעית וקולחת. על כן ביקש זוהר שאפתיע אותו בכל פעם מחדש, ולא אגלה לו מראש על מה בכוונתי לדבר. אני מקפידה לכבד את בקשתו, ובהשראתה של הבקשה אף היו כמה פינות שפתחתי בחידה. למשל, באחת הפעמים הנחתי על השולחן דף ריק ושאלתי את זוהר מה הביטוי המסתתר בו. אך אבוי, למרבה האכזבה הוא לא הצליח להבין שהביטוי המסתתר בדף (הריק...) הוא "לא דובים ולא יער" (וגם לא שום דבר אחר...). בהקלטה אחרת הבאתי עימי זכוכית מגדלת, וכששאלתי "מה זה?" השיב זוהר כצפוי "זכוכית מגדלת". כשהוצאתי מתיקי עוד כמה כאלו ושאלתי "ומה אלו?" הוא התלבט בתשובתו, ולבסוף אמר "זכוכיות מגדלת". לאחר מכן הסברתי כי המילה מְגַדֵּלֶת אינה אלא צורה חלופית של מְגַדֵּלָה (בינוני נקבה של הפועל הַגְדִיל), ולפיכך נכון לומר ברבים זכוכיות מְגַדֵּלוֹת.

הנחתי על השולחן דף ריק ושאלתי את זוהר מה הביטוי המסתתר בו. אך למרבה האכזבה הוא לא הצליח להבין שהביטוי המסתתר בדף הוא "לא דובים ולא יער"

גם אני מופתעת לא אחת בשיחותינו. למשל, כששוחחנו על אליעזר בן-יהודה לכבוד יום העברית, שאלתי את זוהר אם הוא יודע מה הייתה המילה הראשונה של בן-יהודה. התכוונתי כמובן למילה הראשונה שחידש מחיה העברית בלשונו, אך זוהר פירש את השאלה באופן שונה לחלוטין והשיב, אולי בצדק, "אבא"...

המשך בעמוד 7

- שלום רב לכם, מאזינים יקרים, ושלום גם לך, תמר מן האקדמיה ללשון העברית.
- שלום וברכה.

- אנחנו בפינה נוספת של "באים לידי ביטוי" - על מילים וביטויים בשפה העברית". על מה נדבר הפעם?

חמישי שמח

בכל יום חמישי לקראת חדשות השעה ארבע משודרת ברשת ב' פינת הלשון 'באים לידי ביטוי' - פרי שיתוף פעולה של תאגיד השידור 'כאן' והאקדמיה ללשון העברית. הפינה מוקלטת באולפני התאגיד בירושלים בניצוחה המקצועי של העורכת **ציפי בירב**, ואני מתארכת בה אצל הקריין ועורך החדשות **זוהר סדן**. רבים מאזינים לנו במקלט הרדיו הביתי או בדרכם הביתה בסוף יום העבודה, ואילו אחרים מבכרים לבחור את המועד המתאים להם ומאזינים לפינות המוקלטות באתר התאגיד במרשתת.

מדוע אומרים "במצח נחושה" ולא "במצח נחוש"? מה הקשר בין בכי לתמרורים? מה הן "השעות הקטנות של הלילה" והאם יש שעות כאלה גם ביום?

לפינתנו אופי מיוחד משלה, ולצד זה אפשר לראות בה מעין פינת-בת של 'רגע של עברית' מבית מדרשם של יועצי הלשון המיתולוגיים **אבא בנדויד** ורות אלמגור-רמון.

בין הקציר לסדן

כאשר חיפשנו שם לפינת הלשון החדשה לפני כשנה וחצי, הציע זוהר את השם החביב 'בין הקציר לסדן' המבוסס על שמות משפחתנו. ואולם בסופו של דבר בחרנו בשם 'באים לידי ביטוי' המבטא את מהות הפינה: הבנתם של מילים וביטויים בלשונו. למשל: מדוע אומרים "במצח נחושה" ולא "במצח נחוש"? מה הקשר בין בכי לתמרורים?

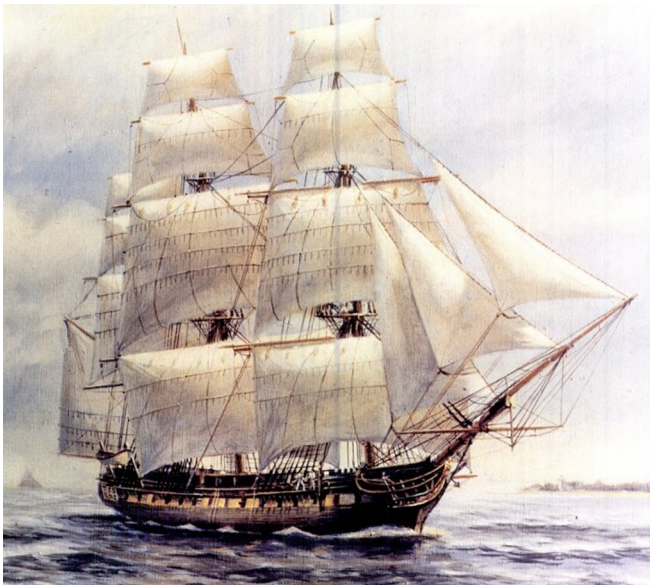
שיר חידה לא נודע מימי הביניים

יעקב עציון

דרוש החוכמות

החידה השנייה פותחת במילים "דרוש החכמות", והיא מיוחסת לר' אברהם אבן עזרא:

דְרוֹשׁ הַחֲכָמוֹת / בְּאֶשֶׁר אֶטוֹמוֹת
גְלוּיִים אֱלֹהֵי אֶטוֹמוֹת / בְּעֶרְכֵי בְנֵינִים
גְזִית אֲבָנִים / בְּדִבְדֵי אֲחֵרוֹנִים.

"זזה דבר הגורל אשר נעשה יעמדו כל השלשים איש בשורה אחת, ונתחיל לספור מן הראשון עד התשיעי, ואותו התשיעי יושלך בים"

מדובר בסימן לפתרון חידה מתמטית, ואף כאן יש להתייחס לערך המספרי של האותיות. כך מוסברת תכלית השיר בספר "חכמת הראב"ע" שהוציא לאור אברהם כהנא, תחת הכותרת "תחבולה מהראב"ע":

פעם אחת עבר ארחות ימים, והיו עמו חמשה עשר מתלמידיו, וכן חמשה עשר אנשים ריקים ופוחזים, סך הכל שלשים איש. והיה היום וה' הטיל רוח סערה גדולה והאניה חשבה להשבר, ויצו רב החובל להשליך את חצי העם אשר בספינה אל הים להקל מעליהם. וירא החכם הראב"ע כי כן, ויאמר טוב הדבר אשר דברת לעשות, כי טוב שנמות חצינו משנמות כלנו, וזה הדבר אשר נעשה, נפילה גורלות מי ומי ההולכים לטבוע בים, וזה דבר הגורל אשר נעשה – יעמדו כל השלשים איש בשורה אחת, ונתחיל לספור מן הראשון עד התשיעי, ואותו התשיעי יושלך בים, וכן נחזור חלילה עד שכל מי אשר ילכד במספר התשיעי יושלך בים. וייטב הדבר בעיני האנשים, ויאמרו אל הראב"ע

שלוש חידות קצרות ומחורזות מופיעות בסופו של כתב יד מס' 198 באוסף כתבי היד העבריים בספרייה הלאומית של צרפת. שתיים מן החידות שבכתב היד, המתוארך למאה החמש־עשרה, מוכרות מכתבי יד אחרים והן כבר נדפסו ופוענחו, ואחת מהן – ככל הידוע לי – טרם ראתה אור.

ר' יהודה הלוי חד חידות

החידה האחת פותחת במילים "איעצך איה", והיא מיוחסת לר' יהודה הלוי:

איעצך איה / אסגיר עצת אריה
בטמון בגו כסף / צפנתיו בשם יוסף
דרוש דת למורשת / ולסוד קנה רשת
חקר פתח שער / סכל עצת נער
זקף פרי טעם / תפץ קשי זעם.

מדובר בשעשוע לשוני מתוחכם, משחק ניחושים שבו אחד מן המשתתפים בוחר אות מאותיות האל"ף-ב"ת וחברו מאתר את האות שנבחרה באמצעות החידה. שורות השיר פותחות באותיות א', ב', ד', ח' ו-ז' – אותיות שערך המספרי עולה יחד 22, כמספר אותיות האל"ף-ב"ת. באמצעות בדיקה באילו שורות מופיעה האות שנבחרה – אפשר לגלות באיזו אות מדובר. כך למשל, האות נ' מופיעה בשיר רק בשורות השנייה הרביעית והחמישית, הפותחות ב-ב', ב-ד' וב-ח', וצירוף ערך המספרי של האותיות שבראשי השורות עולה 14 – מספרה של האות נ' בסדר האל"ף-ב"ת. אם נבחר במקומה את האות ל' – נראה שהיא מופיעה בשורות הפותחות ב-א', ב' ו-ז', וצירוף ערך של האותיות הללו עולה 10, כמקומה של ל' באל"ף-ב"ת. המשחק מתנהל אפוא כך: מציג החידה מבקש מחברו לבחור אות כלשהי ולומר לו באילו שורות היא מופיעה – ולפי הדרך הנזכרת מציג החידה מגלה את האות על נקלה.¹

אחד מן המשתתפים בוחר את מאותיות האל"ף-ב"ת וחברו מאתר את האות שנבחרה באמצעות החידה

יש לציין כי מעתיק כתב היד שבו אנו עוסקים לא הכיר כנראה את הפתרון, ולכן לא דייק בהעתקת השיר. כך למשל את המילה "חקר" הוא כתב בכתוב מלא, "חקור", וכך משתבש הפתרון הרצוי (שכן האות ו' אמורה להופיע רק בשורות הפותחות ב-ב' ו-ד'). במפעל המילון ההיסטורי הותקן לאחרונה הנוסח הנכון של החידה, כפי שנכתב בכ"י אוקספורד 1971, דיואן ר' יהודה הלוי שהועתק במאה השלוש־עשרה.

1. על הפתרונות השגויים שהוצעו לחידה זו ועל הפתרון הנכון, המתועד כבר בכתבי יד קדומים, מומלץ לקרוא במאמרו של קדם גולדן, "לפתרון חידה לר' יהודה הלוי", מחקרי ירושלים בספרות עברית לא (תש"ף), עמ' 91-102.

הפינה שלנו ברדיו

קול פעמונים

ביטויים רבים בלשוננו לקוחים מן המקורות בכלל, ומן התנ"ך בפרט. בפיתנו משולבים אפוא שלל פסוקים ומובאות, ועל קריאתם מופקד זוהר בקולו הזהב ובניסיונו רב השנים בקריינות. על פי עקרון ההפתעה שהזכרתי הוא מקבל מידי את הדפים שבהם המובאות הרצויות רק כמה רגעים לפני קריאתן בשיטה שאנו מכנים "הכה את הקריין". לרוב הוא מפליא בקריאתו, ואם בכל זאת נפלה טעות – אפשר לתקנה בקלות, כי ההקלטות נעשות מראש ולא בשידור חי.

כולם רוצים שירים פשוטים

בעבורי, הרגילה להתבטא בעיקר בכתב, היה המעבר לרדיו בבחינת חידוש מרענן וחגיגה לאוזניים: כשמסבירים ש"מצח נחושה" אינו אלא "מצח נחושת", אפשר לשמוע ברקע את "ירושלים של זהב ושל נחושת ושל אור"; כשדנים בצירוף "השעות הקטנות של הלילה" (הלא הן השעות שאחרי חצות, דהיינו שעות המספרים הקטנים: 1, 2, 3,...), אפשר להתענג על קולו של אריק איינשטיין, וכשמסבירים שמוטב לומר "הים התיכון" ולא "ים התיכון", מתבקש לשמוע את "תחת שמי ים התיכון" מפיו של שלמה ארצי. כמעט בכל פינה אנו משלבים קטעי שירים בהתאם לתוכן, ולעיתים גם קטעי מערכונים כמו "גפן במובן גפן" מחידון התנ"ך של "לול" ששילבנו בדיון על צורות הפסק. את שילוב קטעי השירים מפליאה לעשות העורכת ציפי, ואני נהנית במיוחד מן הפעמים שבהן השיר מתחיל להתנגן ברקע בעוד זוהר קורא את מילותיו...

כשהמחשב של המורה שבק חיים

רבים שואלים אותי מניין הרעיונות הרבים לפינות. המעיין העיקרי שממנו אני שואבת תוכן הוא אתר האקדמיה ללשון העברית, ובייחוד המדור 'מטבעות לשון', שלי עצמי היה חלק גדול ביצירתן. פינות אחרות נולדו מרעיונות שקיבלתי ממאזינים ומעמיתים לעבודה, ואף מביטויים שנתקלתי בהם בחיי היום-יום ועוררו את סקרנותי. כך, למשל, נולדה הפינה על הביטוי "שבק חיים" באספת הורים שהתקיימה ב"זום" ובה התנצלה תחילה המורה על העיכוב הקל – כי המחשב שלה "שבק חיים", כלשונו. באותה אספת הורים היא הזכירה את הסחות הדעת הרבות שעיימם נאלצים התלמידים בימינו להתמודד, ובו ברגע הוסחה דעתי אל הביטוי "הסחת דעת"...

"באים לידי ביטוי" – חפשו אותנו ברדיו ובמרשתת!
ועד כאן פינתנו להיום.

האקדמיה משרדת

ששת פרקי הפְּחִיָּה פורסמו בהדרגה בחודשים ינואר עד מרץ 2023. עד כה האזינו להסכת אלפי מאזינים. מאז הפרסום מגיעות אל האקדמיה תגובות נלהבות: חוקרים, עורכי לשון, מורים ועוקבים ברשתות החברתיות מעידים שההסכת עורר בהם עניין ושלמדו ממנו מידע חדש. ההסכת השיג את מטרותיו ודריסת הרגל של האקדמיה ללשון בעולם ההסכתים עלתה יפה.

כן תעשה כאשר דברת. ויקם ויסדר השורה בחכמתו הנפלאה, באופן שמספר התשיעי נלכד אחד מן הריקים, עד שתמו כלם מן הספינה, והתלמידים יצאו נקיים. וזה הסדר אשר סדרם: בראשונה העמיד ד' תלמידים ואחר כך ה' ריקים, וב' תלמידים וריק אחד, וג' תלמידים וריק אחד, ותלמיד אחד וב' ריקים, וב' תלמידים וג' ריקים, ותלמיד אחד וב' ריקים, וב' תלמידים וריק אחד. וזה סימן עליהם בראשי תיבות.

כלומה, השיר "דרוש החכמות" רומז בראשי מילותיו לסדר שבו יש לסדר את ה"תלמידים" ואת ה"ריקים", כדי להביא לכך שרק ה"ריקים" ייבחרו בכל פעם. יש לסדר בתחילה ארבעה תלמידים, כמניין האות ד' שבראש "דרוש", אחריהם חמישה כמניין ה' שבראש "החכמות", וכן על זו הדרך.

אפשר להמחיש את הסדר בתרשים זה, שבו ה"תלמידים" מסומנים בעיגול וה"ריקים" ב-X (הספירה מתחילה משמאל).

OOOXXXXXOOXOOOXOXXOOXXXOXXOOX

סימנתי בכתום את שלושת הנבחרים ראשונה, אם ממשיכים ובחרים את התשיעי במניין – תמיד ייבחר סימן X עד שיוותרו עיגולים בלבד.

החידה שלא נודעה

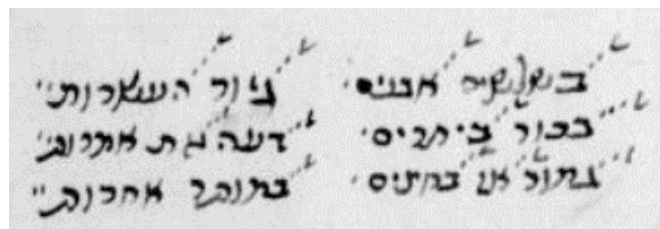
כאמור, שני שירי החידה הללו כבר הוכרו וידועה תכליתם. וזו לשון שיר החידה השלישי:

בְּשֵׁלְשִׁים אָבְנִים. גָּזוֹר הָעֵשְׂרוֹת
בְּכוֹר בִּיְתָרִים. דָּעָה אֶת אֲמֹרוֹת
גְּמוֹר אֶז בְּחָצִים. בְּמוֹתֵר אֲחֵרוֹת

אילו היינו מוצאים את השיר לבדו נראה שקשה היה להגיע לפיענוחו, אך בזכות סמיכותו לחברו דומה שפוענחה צפונתו

כיוון שהשיר מופיע לצד השיר "דרוש החכמות", ומזכיר "עשרות", הנחתי שהוא משמש למטרה דומה, אך לתרחיש שבו יש לבחור את העשירי ולא את התשיעי, ואכן, בדיקה מעלה שראשי התיבות מכוונים לסדר שבו בחירת העשירי בכל פעם תופסת רק את ה"ריקים" ומוציאה את ה"תלמידים" נקיים. בתחילה יש להציב שני תלמידים, כמניין ב' שבראש "בשלשים", אחריהם אחד כמניין א' שבראש "אבנים", וכן על זו הדרך:

OOXOOXXXXXOOXOOOXXOXXXOXXOOX

אילו היינו מוצאים את השיר לבדו נראה שקשה היה להגיע לפיענוחו, אך בזכות סמיכותו לחברו דומה שפוענחה צפונתו.

טכנייה? תכניון? טכניקון? – על שמו העברי של הטכניון

רות שטרן

מועצת הטכניון החליטה לקבל את הצעת אחד-העם. היא הודיעה על כך במכתב לוועד הלשון, וביקשה את אישורו. אך האישור, כמובן, לא ניתן. ועד הלשון חזר והדגיש בתשובה כי השם העברי יהיה **תכניון** "ומאחר שנתקבל כמעט ע"פ כל חברי הוועד פה אחד – אין להרהר עוד אחריו. וכאשר גזר הוועד כן יקום". על ההכרעה הזאת לא קמו עוד עוררין, ובמשך כמה שנים נקרא שם המוסד **תכניון**, והפרסומים והמכתבים שיצאו תחת ידיו נשאו את השם תכניון. גם ב"מילון למונחי התכניקה" שהוציא ועד הלשון בשנת תרפ"ט (1929) נכתב "תכניקה" בתי"ו.

שמו של הטכניון נקשר בתודעת רבים עם מלחמת השפות ועם ניצחון העברית במאבק על מקומה במערכת החינוך שחל ב-1913. לא רבים יודעים אך גם על שמו של הטכניון, שמו ממש, ניטשו ויכוחים.

מרגע הקמת הטכניון הוא נקרא במשך כעשור **טכניקום**, ולצידו הילך גם השם **טכנייה** שהגה נחום סוקלוב והשם **הטכנייה החיפאית**. בשנת 1924 פנה מנהל הטכניון המהנדס **מקס (מרדכי) הקר** לוועד הלשון וביקש כי ימצא שם עברי מתאים למוסד. ועד הלשון התכנס וקבע את השם העברי **תכניון**, לפי הצעתו של

הטכניון בבנייה. משמאל סטודנטים מתרגלים מתמטיקה בהפסקה בחצר הטכניון. באדיבות ארכיון הטכניון

ואולם נראה כי עם הזמן השתלט הכתיב בטי"ת הנאמן לכללי התעתיק המקובלים. כבר ב-1927 אגודת האינג'נירים והארכיטקטים כתבה "טכניון" בעיתונה "בנין וחרשת", ובשנים שלאחר מכן מצוי הכתיב בטי"ת יותר ויותר. בשנת 1950 נראה כי גם אנשי ועד הלשון נכנעו לכתיב המקובל. במכתב תנחומים שנשלח מטעם **זאב בן-חיים** ו**נ"ה טור-סיני** לטכניון עם פטירת המנהל ד"ר שלמה קפלנסקי נכתב "טכניון". בכך בא הקץ למאבקים שנקשרו בשמו של המוסד, ובאה פשרה בין הצעת ועד הלשון ובין הצעת אחד-העם.

ביאליק, וכך נימק את הכתיב באות תי"ו: "שרש המלה 'טכניקה' עברי הוא, והשאל לשפות אחרות מהפעל העברי 'תכן', מטעם זה הכירו כל חברינו בצרך לכתב את המלה הזאת ב'ת' במקום 'ט'". אך בזה לא תם העניין. דעתה של מועצת הטכניון לא נחה מן השם החדש. הם התייעצו עם **אחד-העם** והוא הציע להם את השם **טכניקון**, ולא תכניון, וכתבו בטי"ת לפי חוקי התעתיק המקובלים מן האותיות הלטיניות, וזו לשונו: "גם אם נניח שהמלה טכניקה מקורה בלשונות בני שם, אין פה טעם מספיק עוד להתרחק מדרך הכתיבה של כל העולם ולחטא בזה לכלל הנהוג באורתוגרפיא העברית עוד מימי התלמוד, שהט"ית באה תמיד במקום 'טוי' יונית והת"יו במקום 'טיטא'".

הרשימה מבוססת על חליפת מכתבים שתצלומה מצוי בתיקיה 8.6 בארכיון האקדמיה ללשון העברית, ועל התעודות B183-3-10, B45-5-11 מארכיון הטכניון.

העורכת: **רות שטרן** • סדר והפקה: **אורית טפרברג**

דואר אלקטרוני: orit@hebrew-academy.org.il • במרשתת: hebrew-academy.org.il
האקדמיה ללשון העברית, קריית האוניברסיטה, גבעת רם, ירושלים 9190401 • טלפון: 02-6493555